

3 KRONIKA7I

2023

IZ ZGODOVINE ILIRSKE BISTRICE

71
2023

KRONIKA

kronika.zzds.si/kronika

Iz zgodovine Ilirske Bistrice

Uredil Miha Preinfalk

IZDAJA ZVEZA ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

<https://zzds.si>

Kronika 2023, letnik 71, številka 3 – Iz zgodovine Ilirske Bistrice

Odgovorni urednik/ Managing editor:

dr. Miha Preinfalk (Ljubljana)

Tehnična urednica/ Technical editor:

mag. Barbara Šterbenc Svetina (Ljubljana)

Uredniški odbor/ Editorial board:

mag. Sonja Anžič-Kemper (Pforzheim, Nemčija), dr. Aleš Gabrič (Ljubljana),
dr. Stane Granda (Ljubljana), dr. Katarina Keber (Ljubljana), dr. Miha Kosi (Ljubljana),
dr. Harald Krahwinkler (Celovec), Irena Lačen Benedičič (Jesenice),
dr. Tomaž Lazar (Ljubljana), dr. Hrvoje Petrić (Zagreb), dr. Vlasta Stavbar (Maribor),
dr. Imre Szilágy (Budimpešta) in dr. Nadja Terčon (Piran)

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© Kronika

Redakcija te številke je bila zaključena:

20. oktobra 2023

Naslednja številka izide/ Next issue:

februar/ February 2024

Prevodi povzetkov/ Translations of Summaries:

Manca Gašperšič - angleščina (English)

Lektoriranje/ Language Editor:

Rok Janežič

Uredništvo in uprava/ Address of the editorial board:

Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU / Milko Kos Historical Institute at ZRC SAZU
Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana

Letna naročnina/ Annual subscription:

za posameznike/ Individuals 25,00 EUR

za študente in upokojene/ Students and Pensioners 18,00 EUR

za ustanove/ Institutions 30,00 EUR

Cena te številke v prosti prodaji/ Single issue 20,00 EUR

Izdajatelj/ Publisher:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Aškerčeva cesta 2

SI-1000 Ljubljana

Transakcijski račun/ Bank Account:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije 02010-0012083935

Sofinancirajo/ Financially supported by:

Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije/ Slovenian Research Agency
ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa/ ZRC SAZU, Milko Kos Historical Institute

Izid te številke je finančno podprla tudi:

Občina Ilirska Bistrica

OBČINA
ILIRSKA
BISTRICA

Računalniški prelom/ Typesetting:

Medit d.o.o.

Tisk/ Printed by:

Fotolito Dolenc d.o.o.

Naklada/ Print run:

420 izvodov/ copies

Revija Kronika je vključena v podatkovno bazo/ Kronika is indexed in:

Scopus; Historical Abstracts, ABC-CLIO; MLA International Bibliography; PubMed; ERIH Plus; Bibliography of the History of Art.

Na naslovni strani/ Front cover: Ilirska Bistrica v 70. letih 20. stoletja. Pogled na stavbe današnjega sodišča, banke, občine in pošte / Ilirska Bistrica in the 1970s. View of the buildings of today's courthouse, bank, municipality and post office (hrani /kept by: Knjižnica Makse Samsa Ilirska Bistrica).

Na zadnji strani/ Back cover: Vitraž na Gregorčičevi 15 v Ilirski Bistrici z grbom Ilirske Bistrice ter zastavami Avstro-Ogrske in Avstrijskega primorja, domnevno 70. leta 19. stoletja. Heraldične barve niso povsem točne. / Stained glass window at 15 Gregorčičeva Street in Ilirska Bistrica with the coat of arms of Ilirska Bistrica and the flags of the Austro-Hungarian Empire and the Austrian Littoral, presumably from the 1870s. Heraldic colours are not entirely accurate (foto / Photo: Marjan Krebelj).

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(497.4Ilirska Bistrica)(082)

IZ zgodovine Ilirske Bistrice / uredil Miha Preinfalk ; [prevodi povzetkov Manca Gašperšič - angleščina]. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2023. - (Kronika, ISSN 0023-4923 ; letn. 71, št. 3)

ISBN 978-961-6777-32-2
COBISS.SI-ID 169613571

KAZALO

Razprave

Miha Preinfalk:	Ilirska Bistrica – dva kraja, ena zgodovina445
	Ilirska Bistrica. Two places, one history447
Boris Golec:	Kdaj in zakaj je bilo Trnovo trg449
Vanja Kočever:	Kužna epidemija leta 1631 na Kranjskem in njena razširjenost ob zgornjem toku reke Reke471
Vanja Kočever:	Trnovsko župnišče kot prenočišče cesarja Karla VI. na potovanju ob dednih poklonitvah notranjeavstrijskih dežel leta 1728489
Damir Tulić, Mario Pintarić:	Altaristička i kiparska oprema župne crkve svetog Petra u Ilirskoj Bistrici519
Igor Gardelin:	Plemiška rodbina Porcia in zapuščina Hanibala Alfonza kneza Porcia na gradu Prem535
Boris Golec:	Dvorec Trnovo – tri razrešene neznanke: nastanek, izginotje in lokacija561
Boris Golec:	Skladatelj Fran Gerbič in Trnovo pri Ilirski Bistrici575
Aneja Rože:	Spominska obeležja Dragotinu Ketteju od pesnikove smrti do stote obletnice njegovega rojstva.....591
Bogdan Kolar:	Začetki ustanove notredamskih sester v Trnovem611
Nejc Bratina:	Delovanje telovadnega odseka Orel na Ilirskobistriškem623
Emilija Kastelic:	Arhitektura občine Ilirska Bistrica in okolice v obdobju fašizma631
Eda Belingar:	Načrtovanje palače nekdanje Hranilnice (Cassa di Risparmio) v Ilirski Bistrici643
Urška Godina:	Sakralna umetnost Toneta Kralja na Primorskem. Umetniška dela v cerkvah na Ilirskobistriškem657
Irena Uršič:	Možje in fantje z Ilirskobistriškega v italijanski vojaški suknji. Med imeni pobeglih in mrtvih ter spomini preživelih679
Klemen Kocjančič:	Vojaške operacije v času nemške okupacije Ilirske Bistrice in okolice med drugo svetovno vojno.....703
Denis Cerkvenik:	Zaključni boji v okolici Ilirske Bistrice ob koncu druge svetovne vojne.....717
Tjaša Jakop:	Opis govora vasi Jelšane.....727

Jubilej

Vojko Čeligoj, raziskovalec ilirskobistriških korenin in skozi desetletja kronist bistriškega vsakdana s fotografskim aparatom v roki (<i>Dragica Jaksetič</i>)735

Ocene in poročila

Janez Bilc: Kronika fare trnovske na Notranjskem (<i>Bogdan Kolar</i>).....	737
Vlasta Beltram: Svet med Snežnikom in Slavnikom med drugo svetovno vojno (<i>Klemen Kocjančič</i>)	738

Nejc Bratinamag. zgod., Ulica Toneta Tomšiča 8a, SI-6250 Ilirska Bistrica
E-pošta: bratina.nejc@siol.net

Delovanje telovadnega odseka Orel na Ilirskobistriškem

IZVLEČEK

Na Slovenskem je na področju telovadbe od leta 1863 delovalo društvo Sokol. Vanj so se lahko vključili vsi Slovenci, ki jih je zanimala telovadba. Tako je bilo vse do propada ideje slogaštva v slovenski politiki. Po ponovni politični ločitvi med Slovenci pa je katoliška stran leta 1905 ustanovila svojo telovadno organizacijo z imenom Orel. Tudi na Ilirskobistriškem sta obstajali obe telovadni skupini. Sokolu se je pridružil Orel, ki je bil ustanovljen 8. novembra 1908. V članku je na podlagi literature in časopisnih virov predstavljeno njegovo delovanje.

KLJUČNE BESEDE

Orel, telovadba, Lojze Zajc, Trnovo, Ilirska Bistrica

ABSTRACT

OPERATIONS OF THE OREL GYMNASTIC SECTION IN THE ILIRSKA BISTRICA AREA

Since 1863, the gymnastic organization Sokol operated in Slovenia, welcoming all Slovenians with a vested interest in gymnastics; that is, until the collapse of the idea of Slovenian political unity. In 1905, following the new political division in Slovenian society, the Catholic side founded its own gymnastic organization, named Orel. Both also operated in the Ilirska Bistrica area. Following Sokol, the Orel organization was established on November 8th, 1908. The article presents its activities by drawing on the literature and newspaper sources.

KEY WORDS

Orel, gymnastics, Lojze Zajc, Trnovo, Ilirska Bistrica

Dvorana ali stavba nekdanje hranilnice v Trnovem (foto: Nejc Bratina, 2021).

Uvod

Telovadni odsek Orel v Trnovem je bil v preteklosti že predstavljen v nekaj publikacijah. Leta 1993 sta bila tako v časopisu *Snežnik* objavljena dva članka o Lojzetu Zajcu, v katerih sta podrobno opisana življenje in delo tega pomembnega člana trnovskega telovadnega odseka. Nekaj podatkov o trnovskem Orlu lahko zasledimo tudi v leta 2005 objavljenem članku *Sokoli mladi naša nada* (zbornik *Bistriški zapisi*). Istega leta je izšla *Monografija Občine Ilirska Bistrica*, v kateri so prostor dobili tudi trnovski Orli. V knjigi *Trnovo: ob 300-letnici omembe trga* iz leta 2013 pa najdemo veliko podatkov o delovanju Orla v Trnovem in o stavbi, kjer so telovadili; tej stavbi se še danes reče Dvorana.

Pričujoči članek dosedanje vedenje o trnovskem Orlu nadgrajuje s podatki iz objav v glasilu *Mladost* ter prinaša natančnejši pregled delovanja trnovskega telovadnega odseka in statistične podatke o njem.

Ustanovitev telovadnega odseka Orel v Trnovem

Začetek slovenske telesnovzgojne ideje pomeni leto 1863, ko je bila v Ljubljani uradno dovoljena ustanovitev telovadnega društva Južni Sokol. V zadnji tretjini 19. stoletja je slovenska politika imela slogaško držo. Liberalci so se odpovedali izražanju liberalnih stališč. Sprejeli so nazor, da je katolištvo nosilni steber slovenske narodne zavesti. Kljub slogi so mladoslovenci in konservativci delovali ločeno,

vsak z lastnimi glasili in lastno politiko. O skupni narodni politiki so se dogovarjali na medsebojnih posvetih. Prvi se je proti Sokolu obrnil goriški profesor bogoslovja dr. Anton Mahnič (1850–1920). Mahnič je deloval v skladu z novimi načelno bojevitimi katoliškimi idejami, ki jih je zagovarjal sam papež, in je tako na prelomu osemdesetih in devetdesetih let 19. stoletja nastopil proti liberalizmu in socializmu. Z večletnim delom je počasi začel spreminjati poglede na Sokola v katoliškem taboru. Sokol je bil že od samega začetka bližje svobodomiselnim pogledom, v letih ideološkega ločevanja pa je bil še bolj potisnjen v liberalni tabor. To je njegove nazorske nasprotnike prisililo, da so začeli pospešeno iskati rešitve zunaj te organizacije. Tako se je porodila ideja o katoliški telovadni organizaciji, ki je dobila potrditev na zborovanju Slovenske krščansko-socialne zveze (SKSZ) v začetku septembra 1905 v Mariboru. Za uresničitev sklepa so se zavzeli 12. novembra tega leta na občnem zboru SKSZ v Ljubljani. Predlagali so ustanovitev lastnih telovadnih odsekov in v ta namen imenovali pripravljalni odbor za ustanovitev prvega v Ljubljani. 10. novembra 1907 je bila vzpostavljena krovna organizacija – Zveza telovadnih odsekov (ZTO). Zveza ni bila samostojna in je delovala pod okriljem SKSZ. Njen predsednik je postal dr. Lovro Pogačnik, načelnik pa Albert Jeločnik. ZTO je aprila 1908 začela izdajati glasilo *Mladost*.¹

¹ Šafarič, Nastanek, str. 176–177, 179–180 in 183–184; Pančur, Doba slogaštva, str. 30.

Te ideje so se razširile tudi na območje Ilirske Bistrice, kjer je že delovalo društvo Ilirski Sokol. Konservativno okolje Trnovega in njegovih številnih vasi se je ob močni podpori tamkajšnjega župnišča zavedalo, da se mladi navdušujejo nad telovadnimi uspehi društva iz sosednje Bistrice. Zato so pri izobraževalnem društvu v Trnovem 8. novembra 1908 ustanovili telovadni odsek Orel.² Na ustanovnem občnem zboru je podpredsednik ZTO Ivan Podlesnik predaval o namenih mladeniške organizacije in o pomenu telovadbe. Podlesnik je bil knjigovodja Ljudske posojilnice v Ljubljani in nekdanji ljubljanski sokol (aktiven član vse do vsesokolskega zleta 1904). Od samega začetka je v sodelovanju z dr. Janezom Evangelistom Krekom (predsednik SKSZ), stolnim dekanom dr. Luko Smolnikarjem in dr. Evgenom Lampetom igral pomembno vlogo pri nastajanju katoliške telovadne organizacije. Ob ustanovitvi je trnovski odsek oblikoval svoje vodstvo. Za predsednika in načelnika je bil izvoljen Ivan Gogala, kaplan v Trnovem med letoma 1908 in 1913. Podpredsednik je postal Fr. Šircelj, naloge tajnika je prevzel A. Logar, blagajnika pa A. Škrab. Za odbornika sta bila določena J. Barbič in A. Potepan. K odseku je pristopilo 37 fantov (24 odraslih in 13 naraščaja).³

Po ustanovitvi je telovadni odsek v Trnovem začel z delovanjem. Naročili so drog in bradljo, kar je plačal dekan. Telovadili so v dvorani izobraževalnega društva, in sicer vsako nedeljo in občasno tudi ob praznikih, v zimskem času pa je bilo to mogoče samo v nedeljo popoldne. 10. januarja 1909 so celo uprizorili igro Zamujeni vlak.⁴

V Bohinjski Bistrici je 19. marca 1909 potekala seja odbora Zveze Orlov (ZO). Predstavniki trnovskega telovadnega odseka se seje niso udeležili, vendar razlog za njihovo neudeležbo ni znan.⁵

Oblikovanje okrožja s trnovskim telovadnim odsekom Orel

Na mladeniškem tečaju, ki je julija 1908 potekal v okviru zborovanja vseh SKSZ v Škofji Loki, so sprejeli sklep, da katoliška telovadna organizacija ni le telovadna, temveč v prvi vrsti vzgojna. V začetku leta 1909 je sledila akcija za vzpostavitev sistematične organizacije naraščaja, dečkov od 8. do 16. leta starosti. Do pomembnejših organizacijskih sprememb v društvu Orel pa je prišlo 19. marca 1909 na seji odbora ZTO v Bohinjski Bistrici. Zveza telovadnih odsekov se je preimenovala v Zvezo Orlov (ZO). Odseki so dobili pripono orlovski, člani pa so bili po novem

orli. Kot v vseh katoliških izobraževalnih društvih je tudi v orlovskih odsekih vodilna vloga večinoma pripadala duhovnikom, največkrat kaplanom. Uredili so tudi vprašanje ženske telovadbe.⁶

Ena pomembnejših organizacijskih sprememb, ki so jih sprejeli v Bohinjski Bistrici, je bila uvedba okrožij. Po prvotnem načrtu bi bilo Trnovo uvrščeno v okrožje številka VI na Notranjskem. Vendar je Ivan Podlesnik, referent za okrožja pri ZO, na 3. občnem zboru ZO 21. novembra 1909 podal načrt za ustanovitev novih okrožij. Trnovo bi po tem načrtu spadalo pod Kranjsko in Notranjsko okrožje. Podlesnik je na seji odbora ZO 5. junija 1910 predlagal novo okrožje številka 16 z imenom Košana, v katero bi sodilo tudi Trnovo.⁷

Okrožje odsekov Košana in Trnovo so ustanovili 21. septembra 1910. Takrat so izbrali zastopnike okrožja. Predsednik je postal Karol Lenasi, za podpredsednika so izbrali Jožefa Brodiča, tajnik je postal Franc Biščak, za delo blagajnika je bil določen Ludovik Kranjc, okrožni načelnik pa je postal Ivan Gogala. Določili so tudi ekipo vaditeljskega zbora. V njej so bili Ivan Gogala, A. Srebot, Ludovik Kranjc, I. Smrdelj, J. Škof, A. Morelj in A. Samsa.⁸

Telovadna odseka Košana in Trnovo sta 28. avgusta 1910 v Košani ob obeležitvi petletnice pevskega društva iz Košane priredila javno telovadbo, ki jo je vodil načelnik iz Trnovega Ludovik Kranjc. Nastopilo je 30 telovadcev. Telovadba je obsegala rajalni prihod, proste vaje, orodno telovadbo (drog, bradlja) in rajalni odhod. Na dogodku se je po poročanju časopisov zbralo veliko ljudi, ki so bili s prikazano javno telovadbo zadovoljni.⁹

Telovadni nastopi so bili naloga katoliških telovadnih odsekov. Z njimi so se predstavili javnosti in pokazali svoj napredek. Moč orlovskega gibanja je bila v trdni in razširjeni organizaciji katoliškega tabora. Vendar je prav to zaviralo njegov razvoj na telesnokulturnem področju, saj je bil glavni namen organizacije predvsem vzgojni, s katerim so hoteli doseči končni politični cilj.¹⁰

Proti koncu leta 1909 se je orlovska organizacija močno razširila. Rast se je nadaljevala tudi v naslednjih letih, tako da je imela ZO ob petletnici leta 1911 148 odsekov s 4015 člani, od tega je bilo 2694 telovadcev. Zato so se okrožjem pridružile nove organizacijske enote – podzveze, katerih namen je bil razbremenitev ZO, boljše in točnejše poslovanje ter živahnejše delovanje okrožij.¹¹

O podzvezah je Podlesnik poročal na 5. seji

² *Snežnik*, 1993, št. 18, str. 5, »Lojze Zajc«.

³ *Mladost*, 1, 1908, št. 17, str. 154, »Nov telovadni odsek«; Šafarič, Nastanek, str. 179; Vidrih, Kratek zgodovinski oris, str. 36.

⁴ *Mladost*, 2, 1909, št. 3, str. 26, »Tiho delo«.

⁵ *Mladost*, 2, 1909, št. 7 in 8, str. 53–54, »Bohinjska Bistrica: Seja odbora Zveze Orlov 19. marca 1909«.

⁶ Šafarič, Nastanek, str. 184–186.

⁷ *Mladost*, 2, 1909, št. 7 in 8, str. 60, »Sestava in naloga okrožij«; *Mladost*, 2, 1909, št. 22, str. 180, »III. Občni zbor Z. O.«; *Mladost*, 3, 1910, št. 10, str. 79, »Odborova seja Zveze Orlov«.

⁸ *Mladost*, 3, 1910, št. 1, str. 134, »Trnovo. Okrožje«.

⁹ *Mladost*, 3, 1910, št. 16, str. 135, »Trnovo. Košana«.

¹⁰ Šafarič, Nastanek, str. 189 in 192.

¹¹ Šafarič, Nastanek, str. 188.

predsedstva ZO, ki je potekala 29. decembra 1910. Podzveze naj bi ustanovili za Štajersko, Goriško in Kranjsko. Za prvi dve deželi naj bi zadostovala po ena podzveza, na Kranjskem pa so predvideli ustanovitve štirih: Ljubljanska okolica, Gorenjska, Dolenjska in Notranjska. Okrožje Trnovo naj bi spadalo v podzvezo številka III Notranjska.¹²

V Št. Petru na Krasu (danes Pivka) so na svečnico (2. februar) 1912 pripravili občni zbor okrožja Trnovo-Košana. K temu okrožju sta na ta dan uradno pristopila orlovska odseka iz Št. Petra in Postojne. Svečanost je potekala tako, da je šentpeterski Orel na kolodvoru sprejel goste iz Trnovega. Oba odseka sta skupaj odkorakala v društveno dvorano na občni zbor. Srečanje je otvoril Karol Lenasi, ki je podal organizacijsko poročilo. Nato je Ivan Gogala poročal o tehničnem delu, sledile so volitve predsedstva. Za predsednika so izvolili Radovana Strnada, podpredsednik je postal Anton Abram, delo tajnika in blagajnika pa je prevzel Ivan Gogala. Odborniki so postali Karol Lenasi, Janko Grad, Bernard Pirnat, Anton Žele, Rudolf Kapš in Anton Mekinda. Za načelnika je bil izvoljen Josip Kumer, podnačelnik je postal Vekoslav Zajc, za tajnika je bil določen Franc Žele. Vaditelji so postali Janez Smerdel, Leopold Špetič, Josip Jenko in Alojz Smrekar. Nato so izpeljali še seji predsedstva in vaditeljskega zbora.¹³

Okrožje Trnovo-Košana je imelo v Št. Petru na Krasu 10. marca 1912 prvo redno sejo, na kateri so sprejeli več sklepov. Tako so denimo sklenili, da se bo okrožje od tedaj naprej imenovalo Št. Peter. Dogovorili so se, da odseki v okrožno blagajno mesečno plačujejo po 5 K (kron). Ker je okrožni odbor hotel preveriti stanje odsekov, so na seji sklenili, naj se nemudoma začne njihova revizija. Anton Žele je dobil nalogo, da revidira odsek v Trnovem, Ivan Gogala je bil določen za revizijo postojnskega odseka, Rudolf Kapš je moral revidirati odsek v Košani, Janko Grad pa je bil določen za revizijo odseka v Št. Petru. Na seji so izrazili mnenje, da lahko postanejo uspešen del ZO, tudi v tekmovalnem smislu. Vaditeljski zbor je imel sejo 3. marca 1912. V polnem številu so se je udeležili orli iz Košane in Trnovega. Iz Postojne sta prišla dva člana.¹⁴

Okrožje Trnovo-Košana je imelo 14. aprila 1912 novo sejo, ki so se je udeležili vsi člani okrožja. Sklenili so, da v okrožno blagajno vsak odsek mesečno prispeva po 1 K, za poravnava stroškov večjih prireditev pa bi se dogovorili sproti. Za organizacijskega revizorja je bil določen Gogala iz Trnovega, ki naj bi odseke revidiral do konca maja. Sklenili so tudi, da v Št. Petru izvedejo okrožno prireditev, ki bi bila nekakšna priprava za skupno prireditev na Vrhniki.¹⁵

Odsek v Trnovem je v drugem letu obstoja nekoliko popustil v delovanju, a je bilo v prvi polovici leta 1912 stanje veliko boljše. Za to je bila zaslužna predvsem mladina. Telovadcev je bilo 25 in telovadili so trikrat na teden v urejeni telovadnici. Vsako nedeljo so imeli poleg telovadbe še predavanje, za kar je poskrbel Radovan Strnad. Prirejali so tudi igre in druge zabave. Med drugim so uspešno izpeljali prireditev Silvestrov večer in imeli pri tem 100 K dobička. Leta 1912 so trikrat nastopili v krojih, in sicer ob poroki brata orla J. Božiča, na občnem zboru okrožja Trnovo v Št. Petru in pri vstajenju, ko so stražili božji grob ter delali špalir ob baldahinu. Trnovski Orel je imel kar nekaj nasprotnikov, a tudi številne prijatelje in dobrotnike. Med njimi je bil na čelu župnik in dekan dr. Jožef Marija Kržišnik, ki je med drugim pomagal pri naročilu desetih novih krojev leta 1912.¹⁶

Odsek v Trnovem je ob koncu leta 1912 in v prvih mesecih leta 1913 doživel šestmesečno krizo. Telovadnica je bila oddana gospodinjskemu tečaju, zato so ostali brez prostora, v katerem bi lahko pozimi telovadili. Prav tako je ravno v tistem času načelnik za šest mesecev odšel v Ljubljano, podnačelnik in en telovadec pa sta morala k vojakom. Še osem drugih članov Orla je bilo odsotnih, saj so bili po raznih krajih v domovini in na tujem. Orel se je v javnosti pojavil šele pri velikonočni procesiji. V tem času so dobili na novo izbrani vaditeljski zbor, ki je zavzeto telovadil, da bi bil v pomoč načelniku.¹⁷

Vaditeljski zbor Kranjske podzveze Orlov je 1. in 2. februarja 1914 za vse okrožne načelnike Kranjske podzveze priredil dvodnevni tečaj, na katerem je bilo zastopano tudi okrožje Trnovo-Košana pod vodstvom Vekoslava Zajca. V okviru tečaja so izvajali proste vaje, vaje s palicami in vaje na orodju, s posebnim poudarkom na vadbi članov po odsekih. Okrožnim načelnikom so naročili, naj te vaje vadijo po odsekih. Načelnik Kranjske podzveze Pavle Kržan je udeležena okrožja označil kot najboljše.¹⁸

Okrožje Trnovo-Št. Peter je imelo v prvi polovici leta 1914 4. občni zbor, na katerem je okrožni načelnik Zajc podal poročilo. Povedal je, da okrožje šteje 88 članov in da je dobro preskrbljeno s telovadnim orodjem. Za predsednika je bil ponovno izvoljen Radovan Strnad, za okrožnega načelnika pa je bil prav tako vnovič izvoljen Zajc.¹⁹

Na seji predsedstva 23. aprila 1914 so določili, da bi okrožno prireditev za okrožje Trnovo-Košana 19. julija izvedli v Št. Petru na Krasu. Na njej naj bi nastopilo tudi idrijsko, cerkniško in logaško okrožje.²⁰

2. junija 1914 je potekala druga plenarna seja ZO.

¹² *Mladost*, 4, 1911, št. 1, str. 5–6, »Naša organizacija. V. seja predsedstva Zveze Orlov«.

¹³ *Mladost*, 5, 1912, št. 5, str. 37–38, »Okrožja Trnovo-Košana«.

¹⁴ *Mladost*, 5, 1912, št. 6, str. 45, »Okrožja. Št. Peter«.

¹⁵ *Mladost*, 5, 1912, št. 8, str. 66, »Okrožje Trnovo-Košana«.

¹⁶ *Mladost*, 5, 1912, št. 9–10, str. 83, »Trnovo«; Vidrih, Kratek zgodovinski oris, str. 33.

¹⁷ *Mladost*, 6, 1913, št. 8, str. 117–118, »Trnovo«.

¹⁸ *Mladost*, 7, 1914, št. 2 in 3, str. 37–38, »Kranjska podzveza«.

¹⁹ *Mladost*, 7, 1914, št. 6, str. 84, »Trnovo-Št. Peter«.

²⁰ *Mladost*, 7, 1914, št. 5, str. 66, »Iz sej predsedstva in odbora Z. O. in K. P.«.

Tabela 1: Značilnosti članstva trnovskega telovadnega odseka Orel po kategorijah med letoma 1910 in 1912

Kategorije članstva	Število v letu 1910	Število v letu 1911	Število v letu 1912
člani	26	25	32
telovadci	ni podatka	16	22
člani v uniformi	10	12	22
naročniki glasila <i>Mladost</i>	4	5	12
izvedena predavanja	0	2	15

Med kranjskimi okrožji je bilo zastopano tudi Trnovo. Na seji so razpravljali o naraščanju in prireditvi v Gorici ter določili prireditve podzvez.²¹

Za 19. julija je bila v Št. Petru na Krasu načrtovana javna telovadba notranjskih Orlov. Dogodek je odpadel zaradi atentata na avstro-ogrskega prestolonaslednika, nadvojvodo Franca Ferdinanda, in njegovo soprogo, vojvodinjo Sofijo Hohenberg, v Sarajevu 28. junija 1914. V znak žalovanja so bile vse orlovske prireditve v juliju preložene na nedoločen čas. Izbruh prve svetovne vojne je skoraj v celoti zaustavil delovanje Orlov. S slovenskega ozemlja je bilo vpoklicanih od 30.000 do 35.000 vojaških obveznikov. Na Kranjskem naj bi padlo 2,4 % prebivalstva.²²

Po koncu prve svetovne vojne so bistrški območje in s tem tudi Trnovo 14. novembra 1918 zasedle italijanske čete. To je bil najverjetneje razlog, da Orel v Trnovem ni dobil okrožnice, ki jo je Orlovska zveza poslala svojim odsekom in okrožjem. Okrožnica je odseke in okrožja opozarjala, naj skličejo redne občne zборе in pričnejo z delom. Trnovski Orel tako kot odsek na zasedenem območju ni bil deležen spodbud za delovanje s strani Orlovske zveze. Na sestanku voditeljev in prijateljev orlovske organizacije 10. marca 1919 je Ivan Podlesnik na podlagi statistike za leto 1913 povedal, da nekateri odseki delujejo, drugi pa se še niso odločili za nadaljnje delo. Župnim uradom je naročil, naj poskušajo poživiti odseke.²³

Telovadni odsek Orel v Trnovem v številkah

Statistični podatki za telovadni odsek Orel v Trnovem obstajajo za leta 1910, 1911 in 1912. Podatkov za leti 1908 in 1909 ni, kajti leta 1908 so bile vprašalne pole poslane še pred ustanovitvijo telovadnega odseka v Trnovem, medtem ko je bila leta 1909 statistika izdelana samo za okrožja, odsek Trnovo pa tedaj ni bil vključen v nobeno okrožje.

Telovadni odsek Orel v Trnovem je leta 1910 imel 26 članov. Naslednje leto se je število članov zmanjšalo za enega člana, leta 1912 pa se je povečalo za 7. Podatki o številu članov, ki so telovadili v odseku, obstajajo samo za leti 1911 in 1912. Leta 1911 je bilo 16 telovadcev, v naslednjem letu pa 22. Leta 1910 je imel telovadni odsek Orel v Trnovem 10 članov v uniformi, leta 1912 pa kar 22. Podoben skok opazimo tudi pri naročnikih na glasilo *Mladost*. Leta 1910 so bili samo štirje, leta 1912 pa jih je bilo 12. Leta 1910 telovadni odsek še ni izpeljal nobenega predavanja, zato pa jih je leta 1912 kar 15. Dve kategoriji iz statistike telovadnega odseka Orel v Trnovem se pojavita samo eno leto: za leto 1911 je znan podatek, da je imel odsek v Trnovem devet podpornih članov, za leto 1912 pa obstaja podatek, da je imel trnovski telovadni odsek tri trobentače.²⁴

Alojz (Lojze) Vekoslav Zajc

Delovanje trnovskega Orla so zaznamovali številni posamezniki. Eden najvidnejših je bil Lojze Vekoslav Zajc, ki je v Trnovem in Bistrici v drugem desetletju 20. stoletja pustil pomemben pečat. Znan je predvsem po svoji vlogi na področju telovadbe v telovadnih skupinah Orel in Ilirski Sokol, zelo uspešen pa je bil tudi kot ustvarjalec (gledaliških) prireditev. Njegova družina je imela korenine na Dolenjskem. Oče Anton se je leta 1896 z ženo Jožefo in otrokoma (tudi dveletnim Lojzetom) preselil v Trnovo. Tam je sprejel mesto tajnika pri hranilnici ter bil med letoma 1913 in 1915 trnovski župan. Umrl je leta 1915.

Sin Lojze je po trgovski osnovni šoli obiskoval združno osnovno šolo v Ljubljani ter gimnaziji v Ljubljani in na Sušaku. Gotovo se je prav v teh dveh mestih srečal z novimi gibanji v telesni kulturi, močno podrejenimi narodni identiteti. Zaposlil se je v trnovski hranilnici in po očetovi smrti prevzel njegovo tajniško mesto.

Lojze, ki ga v telovadnih poročilih zasledimo pod imenom Vekoslav Zajc, je bil v telovadnem odseku Orel v Trnovem načelnik in organizator, prav tako je bil načelnik in podnačelnik okrožja, kamor je sodilo Trnovo. Pomagal je tudi drugim odsekom. Telovadni

²¹ *Mladost*, 7, 1914, št. 7, str. 99, »Bratski odseki 2. plenarna seja Z. O.«.

²² *Mladost*, 7, 1914, št. 7, str. 89–91, »Franc Ferdinand«; *Mladost*, 7, 1914, št. 7, str. 100, »Bratski odseki, 2. plenarna seja Z. O.«; *Mladost*, 7, 1914, št. 8, str. 105–106, »Kaj zdaj«; *Mladost*, 7, 1914, št. 9 in 10, str. 141, »Drobiž. Vesti Z. O. in uredništva«; *Mladost*, 7, 1914, št. 11 in 12, str. 164, »Bratom Orlom in naročnikom Mladosti«; Guštin, Vstop, str. 124 in 128; Guštin, Izgube, str. 146; Pančur, Začetek, str. 123.

²³ *Mladost*, 12, 1919, 5–6, str. 75, »Tajniško poročilo«; *Mladost*, 12, 1919, št. 5–6, str. 67; »Baša, Prva svetovna vojna na Ilirskobistriškem«, str. 125.

²⁴ *Mladost*, 1, 1908, št. 17, str. 150, »Naša statistika«; *Mladost*, 2, 1909, št. 22, str. 179, »Statistika«; *Mladost*, 3, 1910, št. 20 in 21, str. 167, »Naše delo«; *Mladost*, 4, 1911, št. 22, str. 174–175, »Statistika Zveze Orlov«; *Mladost*, 5, 1912, št. 21 in 22, str. 167, »Statistika Zveze Orlov«.

Pogled na Trnovo s stavbo nekdanje hranilnice (foto: Nejc Bratina, 2021).

odsek Št. Peter na Krasu mu je na občnem zboru 12. oktobra 1911 izrekel javno zahvalo, ker se je zelo trudil zanj in dva meseca poučeval telovadbo namesto odsotnega načelnika.²⁵

Zajc je bil tudi režiser, avtor in organizator prosvetnih prireditev v trnovski dvorani. V letih po prvi svetovni vojni se je lotil številnih narodnih dejavnosti. Deloval je v čitalnici v Trnovem, sestavljal in režiral je številne gledališke prireditve, ki so jih izvedli na odru v trnovski dvorani. Telovadil in vadil je pri Sokolu v Bistrici ter postal načelnik Sokola. Za kratek čas je prevzel predsedništvo domačega (ilirskobistriškega) planinskega društva. Domačini so tega pomembnega moža v Trnovem in Bistrici označevali kot »Lojzeta Zajčevega iz dvorane v Trnovem«.

Leta 1921, ob 15-letnici smrti primorskega pesnika Simona Gregorčiča, je pripravil veliko spominsko prireditev Poklon Gregorčiču. Ta prireditev je bila zadnja, ki jo je pripravil za svoj domači kraj. Že v naslednjih dneh je njegova družina dobila nekaj obiskov orožnikov. Ob drugem obisku so orožniki Lojzeta ob njegovem upiranju pretepli, odvlekli proti Postojni in ga tam pahnili na vlak za Ljubljano. Leta 1922 se je tako začelo njegovo izgnanstvo. Sprva je delal v tržiški tovarni obutve Peko, nato je iskal pri-

ložnostna dela v Ljubljani. Kasneje je odprl pisarno sodno zapriseženega revizorja. Ob vseh udarcih usode ga je gotovo najbolj prizadela časopisna izjava »nekdanjega poslovnega tekmeca bistriške posojilnice«, ki jo je junija 1922 objavil ljubljanski časopis *Jutro*. Ta je na račun Lojzeta Zajca izrekel številne neresnične obtožbe in natolcevanja. Napadenemu v bran se je postavil dnevnik *Slovenski narod*.

Delo finančnega revizorja je Lojze Zajc opravljal tudi po drugi svetovni vojni in tako službeno prihajal v Bistrico. Poročen je bil z Bistričanko Marico Samsa, hčerko sokolskega staroste Franca Samse. Leta 1924 se jima je rodila hči.

Zajc se je v poznejših letih redko vračal v Trnovo in Bistrico. Leta 1956 je po krajši bolezni umrl v Ljubljani, kjer je tudi pokopan.²⁶

Radovan Strnad

Radovan Strnad (1874–1933) je poleg Lojzeta Zajca druga pomembna oseba, ki je delovala v trnovskem telovadnem odseku Orel. Pred tem je bil dejaven v Ilirskem Sokolu. S svojim približno desetletje trajajočim delom pred začetkom prve svetovne

²⁵ *Mladost*, 4, 1911, št. 21, str. 171, »Št. Peter na Krasu«.

²⁶ *Snežnik*, 1993, št. 18, str. 5, »Lojze Zajc«; *Snežnik*, 1993, št. 19 in 20, str. 8, »Lojze Zajc«.

vojne je močno zaznamoval dogajanje v Bistrici in Trnovem. Strnad, po poklicu davčni kontrolor, je bil pobudnik obnovitve Ilirskega Sokola in član skupine sklicateljev pripravljalnega odbora. Ko so na seji 26. septembra 1904 imenovali odbor, je postal njegov vodja. Na ustanovnem občnem zboru 16. aprila 1905 je bil izvoljen v stalni odbor za odbornika. Na prvi odborovi seji je prevzel nalogo blagajnika. Na peti redni seji 10. septembra so ga izvolili v zvezni sokolski odbor v Ljubljani za namestnika tajnika, na izrednem občnem zboru teden dni kasneje pa še za delegata na občnem zboru Slovenske sokolske zveze (SSZ) v Ljubljani.

Kot zaslužni ustanovitelj Ilirskega Sokola je (verjetno zaradi kake zamere) po razvitju sokolskega prapora izstopil iz sokolskih vrst, zato se je v letih 1910/11 usmeril k telovadnemu odseku Orel v Trnovem in postal njegov predsednik. Leta 1912 (in ponovno leta 1914) je bil izvoljen tudi za predsednika okrožja.

Strnad je bil na Ilirskobistriškem dejaven tudi na drugih področjih. Leta 1907 je bil izvoljen za predsednika novoustanovljenega čebelarkega društva Ilirska Bistrica. Bil je velik prijatelj čebelarja in župana Antona Žnideršiča, ki je bil prav tako član Sokola.²⁷

Trnovska dvorana

Telovadni odsek Orel v Trnovem je deloval v okviru domačega Katoliškega izobraževalnega društva, katerega sedež je bil v stavbi trnovske hranilnice in posojilnice. Stavba, ki je med domačini poznana po imenu Dvorana, je imela v pritličju poslovne prostore in veliko dvorano z gledališkim odrom, namenjeno javnim prireditvam in telovadbi trnovskega telovadnega odseka Orel.

Stavba hranilnice oziroma Dvorana je bila zgrajena leta 1905 in stoji na koncu sedanje Kosovelove ulice (št. 18). Po drugi svetovni vojni je lastništvo stavbe prešlo na Občino Ilirska Bistrica, ki je še danes njena lastnica. Stavba je danes predelana v stanovanja, a je v slabem stanju.²⁸

Zaključek

Letos (2023) jeseni bo minilo 115 let od ustanovitve telovadnega odseka Orel v Trnovem. Trnovski Orel je imel v svoji šestletni zgodovini boljša in slabša obdobja ter tudi dve večji krizi. Prva se je začela ob koncu leta 1909 in je trajala približno eno leto. Drugo težko obdobje je telovadni odsek v Trnovem doživel ob koncu leta 1912. Krizno obdobje je trajalo približno pol leta. Izmed boljših obdobjev trnovskega

Orla bi lahko izpostavili tri. Prvo je bilo leta 1910. Tedaj se je oblikovalo okrožje, ki je vključevalo telovadna odseka Trnovo in Košana. V Košani sta oba odseka priredila uspešen nastop v javni telovadbi. Javno telovadbo je vodil načelnik iz Trnovega. Drugo uspešno obdobje je bilo leta 1912. V tistem času sta se okrožju pridružila odseka Št. Peter na Krasu in Postojna. Najuspešnejše obdobje pa je bilo leta 1914, ko je bila julija načrtovana okrožna prireditev v Št. Petru na Krasu, ki bi se je morali udeležiti tudi člani iz okrožij Idrija, Logatec in Cerknica. Vendar je bila prireditev zaradi sarajevskega atentata prestavljena in nato zaradi izbruha prve svetovne vojne odpovedana.

Trnovci so imeli v okrožju pomembno vlogo. Radovan Strnad je bil dvakrat izvoljen za predsednika okrožja, Lojze Vekoslav Zajc je bil najprej izvoljen za okrožnega podnačelnika in nato še za načelnika okrožja. Prva svetovna vojna je zaustavila nadaljevanje uspešnega delovanja trnovskega Orela in njegovega okrožja. Po vojni je Trnovo zasedla italijanska vojska. Orlovska zveza na zasedena območja ni pošiljala okrožnic, tako da spodbude od osrednje zveze v Trnovem ni bilo več.

VIRI IN LITERATURA

ČASOPISI

Mladost, 1908–1919.

Snežnik, 1993.

LITERATURA

Baša, Nadja: Prva svetovna vojna na Ilirskobistriškem. *Občina Ilirska Bistrica – monografija* (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Občina, 2011, str. 124–127.

Čeligoj, Vojko: Sokoli mladi naša nada. *Bistriški zapisi 6* (ur. Tomo Šajn in Simon Kerma). Ilirska Bistrica: Društvo za krajevno zgodovino in kulturo in KD Zgubljena legija, 2005, str. 55–87.

Čeligoj, Vojko: Sokolstvo in orlovstvo. *Občina Ilirska Bistrica – monografija* (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Občina, 2011, str. 80–85.

Čeligoj, Vojko: Čebelarstvo pod Snežnikom. *Občina Ilirska Bistrica – monografija* (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Občina, 2011, str. 98–99.

Čeligoj, Vojko: Trnovska dvorana. *Trnovo: ob 300-letnici omembe trga (Ilirske teme 8)* (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Društvo za krajevno zgodovino in kulturo, 2013, str. 105–112.

Guštin, Damijan: Vstop Avstro-Ogrske v vojno. *Slovenska novejša zgodovina 1: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992* (ur. Jasna Fischer). Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2006, str. 125–128.

²⁷ Čeligoj, Sokoli, str. 56, 62, 65 in 68; Čeligoj, Čebelarstvo, str. 99; Štepišnik, *Telovadba*, str. 84 in 91.

²⁸ Čeligoj, Sokolstvo in orlovstvo, str. 82; Čeligoj, Trnovska dvorana, str. 105–108 in 112; *Snežnik*, 1993, št. 18, str. 5, »Lojze Zajc«.

Guštin, Damijan: Izgube Slovencev med prvo svetovno vojno. *Slovenska novejša zgodovina 1: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992* (ur. Jasna Fischer). Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2006, str. 144–146.

Pančur, Andrej: Doba slogaštva. *Slovenska novejša zgodovina 1: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992* (ur. Jasna Fischer). Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2006, str. 30–31.

Pančur, Andrej: Začetek prve svetovne vojne. *Slovenska novejša zgodovina 1: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848–1992* (ur. Jasna Fischer). Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2006, str. 123–125.

Stepišnik, Drago: *Telovadba na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1974.

Šafarič, Aleš: Nastanek slovenske katoliške telesno-vzgojne organizacije Orel. *Kronika* 65, 2017, št. 2, str. 175–194.

Vidrih, Gabrijel: Kratek zgodovinski oris Župnije Trnovo. *Trnovo: ob 300-letnici omembe trga (Ilirske teme 8)* (ur. Ivan Simčič). Ilirska Bistrica: Društvo za krajevno zgodovino in kulturo, 2013, str. 23–42.

S U M M A R Y

Operations of the Orel gymnastic section in the Ilirska Bistrica area

Since 1863, the Sokol gymnastics organization operated in Slovenia, welcoming all Slovenians with a vested interest in gymnastics; that is, until the collapse of the idea of Slovenian political unity (Sln. slogaštvo). In 1905, following the new political division in Slovenian society, the Catholic side founded its own gymnastic organization, named Orel. Both also operated in the Ilirska Bistrica area. Following Sokol, the Orel organization was established on November 8th, 1908, and remained in operation for no more than six years. In 1910, the Orel Union decided to develop districts. The Trnovo section merged with Košana to form a single district, which in 1912 further incorporated the sections of Št. Peter na Krasu (modern Pivka) and Postojna. Several inhabitants of Trnovo played a notable role in the district. Radovan Strnad was elected twice as the district president, and Lojze Vekoslav Zajc was first elected as the district lieutenant and subsequently as the district chief.

The most successful year of Orel's operations in Trnovo was 1914. In July that same year, a district-wide festivity was to be held in Št. Peter na Krasu, with the attendance of the organization members from the districts of Idrija, Logatec, and Cerknica. Ultimately, the event never took place due to the outbreak of the First World War, which brought the activities of the Trnovo Orel and the entire district to a grinding halt. After the war, when the area under discussion was occupied by the Italian army, the Orel Union forwarded no circulars to the occupied areas, leaving Trnovo entirely to its own devices.

ISSN 0023-4923 (tiskana izdaja)
ISSN 2670-6865 (spletna izdaja)
UDK 94(497.4)